

RAZRAĐENI I OGRANIČENI KODOVI*

Prvo će biti dat jedan opšti pregled rasprave, a zatim sledi detaljna analiza dve jezičke forme ili koda i njihovih varijanata. Diskusija će biti povezana sa mogućnosti obrazovanja onako kako je ono koncipirano u industrijskim društvima.

Na početku, mora se govoriti o razlici između jezika i govora. Del Hajms (Dell Hymes, 1961) piše: „Tipično je da se govori o činu ili procesu govora, ali o strukturi, obrascu ili sistemu jezika. Govor je poruka, jezik je kod. Lingvisti se bave izvođenjem zaključaka o konstantama jezičkoga koda“. Kod koji izumi lingvist kako bi objasnio govorne događaje može stvoriti n govornih kodova; jezik je skup pravila s kojim moraju biti u skladu svi govorni kodovi, ali još je bolje reći da određeni govorni kodovi koji su stvoreni predstavljaju funkcije sistema društvenih odnosa. Dejstva oblika koji je poprimio određeni društveni odnos često se prenose u smislu izvesnih sintaksičkih i leksičkih selekcija.

Promene u obliku izvesnih društvenih odnosa, kako se tvrdi, deluju selektivno na principe koji upravljaju selekcijom i u pogledu sintakse i u pogledu leksike. Promene u obliku društvenog odnosa utiču i na postupke planiranja prilikom pripreme za govor i na usmerenost slušaoca. Različiti oblici društvenih odnosa mogu stvoriti sasvim različite govorne sisteme ili jezičke kodove utičući na postupke planiranja. Ovi različiti govorni sistemi ili kodovi stvaraju različite vrste značaja i odnosa kod govornika koji se njima služe. Zatim se iskustvo govornika može preobraziti onim što različiti govorni sistemi čine

*) Basil Bernstein, „Elaborated and Restricted Codes: An Outline“ (1966). Iz zbornika *Explorations in Sociolinguistics* (S. Lieberman, Ed.), The Hague, 1966. Integralan tekst.

značajnim ili relevantnim. Ovo je sociološka tvrdnja, zato što se govorni sistem shvata kao posledica oblika društvenog odnosa; ili, kazano uopštenije, on je svojstvo društvene strukture.

Isti taj proces može se izraziti na formalniji način. Pojedinci nauče uloge putem procesa komunikacije. S ovog stanovišta, uloga je skup zajedničkih, naučenih značenja, putem kojih se pojedinac može upustiti u trajne, postojane i priznate oblike interakcije sa drugima. Stoga je uloga kompleksna aktivnost kodiranja koja upravlja stvaranjem i organizovanjem specifičnih značenja i uslova za njihov prenos i prijem. Ako je tačno da komunikacioni sistem koji na osnovu ponašanja određuje datu ulogu predstavlja sâm govor, trebalo bi da je moguće izdvojiti presudne uloge na osnovu govornih oblika koje one regulišu. Posledice specifičnih govornih oblika ili kodova preobrazice sredinu u matricu određenog značenja koja postaje deo psihičke realnosti preko čina govora. Dok osoba uči da podredi svoje ponašanje jezičkom kodu koji je izraz uloge, u kontaktu je s različitim vrstama odnosa. Kompleks značenja koji sistem uloga prenosi odražava se povratno u razvoju pojedinca, prožimajući njegovo opšte ponašanje. Kod ove tvrdnje, glavni nosilac značenja je jezički preobražaj uloge; relevantnost se stvara, iskustvu se daje određeni oblik, a društvena pripadnost se sputava, putem specifičnih jezičkih kodova.

Deca koja dolaze u kontakt s različitim govornim sistemima (tj. uče razne uloge zahvaljujući svom društvenom položaju u datoj društvenoj strukturi) mogu usvojiti sasvim različite društvene i intelektualne postupke, i pored istog potencijala.

Mogu se razlikovati dve opšte vrste koda: *razrađeni* i *ograničeni*. Njih možemo definisati, u jezičkoj ravni, putem verovatnoće predviđanja — za bilo kojeg pojedinačnog govornika — koji će sintaksički elementi biti upotrebljeni za organizovanje značenja u nekom reprezentativnom obliku govora. Sami ovi kodovi su funkcije posebnih oblika društvenih odnosa, ili, opštije, osobina društvenih struktura.

Praviće se razlika između verbalnih ili jezičkih i ekstraverbalnih ili parajezičkih komponenata komunikacije. Jezička ili verbalna komponenta odnosi se na poruke u kojima se značenje prenosi posredstvom reči; tu nas zanima njihova selekcija, kombinovanje i organizovanje. Parajezička ili ekstraverbalna komponenta odnosi se na značenja putem ekspresivnih pratilaca reči (ritma, dinamičkog i tonskog akcenta itd.) ili putem gesta, fizičkog stava i promena na licu.

Čist oblik ograničenog koda bio bi onaj gde su sve reči, pa stoga i organizujuća struktura, bez obzira na svoj stepen kompleksnosti, u potpunosti predvidljive za govornike i slušaoce. Primeri tog čistog oblika bili bi ritualistički načini komuniciranja — odnosi regulisani protokolom, razne vrste verskih službi, ustaljeno ponašanje na koktel-partiji, neke situacije u pripovedanju. U tim odnosima individualna razlika ne može se signalisati putem verbalnog kanala sem utoliko što postoji izbor redosleda ili „rutine”. Ona se u suštini prenosi putem varijacija u ekstraverbalnim signalima. Ako je odabran i poznat određeni redosled, moći će se dobiti nova informacija putem ekstraverbalnih kanala, a ti kanali će verovatno postati predmet posebne perceptualne aktivnosti. Kod određuje oblik društvenog odnosa ograničavajući verbalno signalisanje individualnih razlika. Pojedinci su u međusobnom kontaktu mahom preko *društvenog položaja ili statusa koji zauzimaju*. Društva se razlikuju u pogledu načina upotrebe toga koda i uslova koji dovode do njega.

Potrebno je uočiti sledeće: (1) Važan je statusni ili pozicioni vid društvenog odnosa; (2) Orijentacija će verovatno biti ka ekstraverbalnim kanalima, pošto će nove informacije prolaziti kroz te kanale; (3) Određenije, verbalno planiranje je ograničeno na izbor redosleda, pre nego na selekciju i organizaciju toga redosleda; i (4) Kod ograničava verbalno signalisanje individualne razlike.

Češće se sreće takav ograničeni kod gde je predviđanje moguće samo na sintaksičkom nivou. Leksika će varirati od slučaja do slučaja, ali u svim slučajevima ona se crpe iz jednog uskog kruga. Potrebno je istaći da leksika crpena iz uskog kruga ne predstavlja kriterijum po kome bi kod trebalo klasifikovati kao ograničen. Najopštiji uslov za javljanje toga koda jeste društveni odnos zasnovan na zajedničkom, širokom nizu vrlo srodnih identifikacija i očekivanja koje članovi imaju u podsvesti. Odatle sledi da će društveni odnos biti uključivog tipa. Značenja će češće biti konkretna, deskriptivna ili narativna, a manje analitička ili apstraktna. U izvesnim oblastima značenja će biti veoma zgusnuta. Govor će u tim društvenim odnosima najčešće biti brz i tečan; artikulatornih znakova je manje; neka značenja verovatno će biti pomerena, zgusnuta i lokalna; rečnička i sintaksička selekcija biće na niskom nivou; a *jedinstveno značenje pojedinca najčešće će biti verbalno implicitno*. Ograničeni kodovi ne moraju biti vezani za društvenu klasu. Njih ponekad upotrebljavaju svi članovi društva. Glavna funkcija ovoga koda jeste da odredi i ojača određeni oblik društvenog odnosa ograničavajući

verbalno signalisanje individualnog iskustva. Ograničeni kod ne mora nužno uticati na količinu govora, već samo na njegov oblik.

Razrađeni kod, gde je na sintaksičkom nivou predviđanje znatno manje moguće, pre će se pojaviti u onom društvenom odnosu koji kod svojih članova stvara tenziju da odaberu verbalni sklop iz jezičkih fondova koji najbolje odgovara specifičnim referentima. Ova situacija će se javiti tamo gde se namera druge osobe ne može prihvatiti sa sigurnošću, s tim što će se značenja morati proširiti i podići na nivo verbalne eksplicitnosti. Ovde verbalno planiranje, za razliku od ograničenoga koda, dovodi do višeg nivoa sintaksičke organizacije i leksičke selekcije. Pripremanje i odašiljanje relativno eksplicitnog značenja glavna je funkcija ovoga koda. Ako ograničeni kod olakšava stvaranje i razmenu opšteusvojenih simbola, onda razrađeni kod olakšava verbalno stvaranje i razmenu individualizovanih ili ličnih simbola. Razrađeni kod, svojim regulisanjem, izaziva kod svojih govornika osetljivost na implikacije razdvojenosti i razlika i ukazuje na mogućnosti inherentne u složenoj pojmovnoj hijerarhiji za organizovanje doživljaja. Te kodove izaziva društveni odnos, oni ga izražavaju i regulišu. Sposobnost da se promene kodovi kontroliše sposobnost da se promene uloge.

Razrađeni kod prvobitno stvoren određenim oblikom društvenog odnosa postaje olakšica za prenošenje pojedinačnih verbalnih reakcija. Što se tiče ma kog pojedinačnog govornika, on nije svestan nekog govornog sistema ni koda; ali postupci planiranja koje primenjuje, kako prilikom pripremanja govora tako i prilikom njegovog primanja, stvaraju ga. Ti postupci u planiranju dovode do relativno višeg nivoa sintaksičke organizacije i leksičke selekcije nego ograničeni kod. Ono što se tada može saznati na osnovu razrađenog koda drukčije je vrste od onoga što se može saznati u slučaju ograničenoga koda. Učenje ostvareno tim govornim sistemima sasvim je drukčije. Učenje se odnosi na ono što je značajno, na ono što je postalo relevantno, društveno, intelektualno i emocionalno. Iz perspektive razvoja, korisnik razrađenog koda počinje da opaža jezik kao skup teorijskih mogućnosti koje su na raspolaganju za prenos jedinstvenog iskustva. Predstava o sebi, za razliku od predstave o sebi govornika koji poseduje samo ograničeni kod, verbalno će se razlikovati, tako da on postaje, sam po sebi, predmet posebne opažajne aktivnosti. U slučaju govornika koji poseduje samo ograničeni kod, predstava o sebi obično će se prelamati kroz implikacije podešavanja u vezi sa statusom. Ovde i ne postoji problem sebe, jer taj problem nije relevantan.

Dok dete uči razrađeni kod, ono uči da razlaže određenu sintaksu, da prima i prenosi određen obrazac značenja, da razvija određen proces verbalnog planiranja, i vrlo rano uči *da se usmerava ka verbalnom kanalu*. Ono uči da ovlada ulogama potrebnim za efikasno proizvođenje koda. Ono postaje svesno izvesnog poretka u odnosima (intelektualnim, društvenim i emocionalnim) u svojoj sredini; i njegovo doživljavanje preobražava se tim odnosima. Dok se kod utvrđuje postupcima njegovog planiranja, dete u razvoju samo stvara te odnose putem činova govora. Ono počinje da gleda na jezik kao na skup teorijskih mogućnosti za saopštavanje svog posebnog iskustva drugima. Svojim regulisanjem, razrađeni kod tokom razvoja izaziva kod govornika očekivanje odvojenosti i razlikovanja u odnosu na druge. On ukazuje na mogućnosti inherentne u složenoj pojmovnoj hijerarhiji za organizovanje doživljaja.

Mogu se razlikovati dva vida razrađenog koda. Jedan vid olakšava verbalnu razradu *međuličnih odnosa*, a drugi olakšava verbalnu razradu odnosa među *objektima*. Ovim dvama vidovima razrađenog koda pravila bi se razlika među poljima iskustva i oni bi pretpostavljali učenje kako da se vode razni odnosi u ulogama. Ta dva vida imaju opšta obeležja razrađenog koda. Oba nose nisku sintaksičku predvidljivost; oba usmeravaju svoje korisnike na očekivanje razlike; i oba ukazuju na logički slične pojmovne poretke. *Ali referenti tih odnosa su različiti*.

Pojedinac koji se posvećuje humanističkim naukama verovatno će posedovati razrađen kod usmeren ka čoveku; dok će pojedinac koji se posvećuje tehničkim naukama, naročito primenjenim naukama, verovatno posedovati razrađeni kod usmeren ka odnosima između objekata. Biti u stanju da se pređe s jednog vida na drugi može iziskivati spoznaju nekoliko različitih vrsta iskustva i sposobnost njihovog verbalnog prevođenja. Takođe može iziskivati *spoznaju* i *sposobnost vladanja* različitim vrstama odnosa u ulogama do kojih ti vidovi govora dovode. Mimo nekih genetskih sklonosti ka čoveku ili ka odnosima među objektima, sasvim je moguće da neke vrste porodične sredine i škole mogu usmeriti dete ka jednom ili ka oba ta vida razrađenog koda, i da mogu ustaliti njihovu upotrebu. Moguće je da pojedinac bude ograničen na razrađeni kod i na odnose u ulogama jednog ili drugog njegovog vida, ili da poseduje oba vida, ili da poseduje sve oblike razrađenog i ograničenog koda. Te alternative mogu biti podložne znatnom uticaju sredine.

Dete koje upotrebljava samo ograničeni kod obično će se razvijati u smislu regulisanja inherentnog u kodu. Kod takvog deteta govor ne

postaje predmet posebnog opažanja, niti se razvija teorijski stav prema strukturalnim mogućnostima organizacije rečenice. Govor je sveden na sintaksičku organizaciju niskog nivoa, koja ograničava, i malo je motivisanosti ili usmerenosti ka povećanju rečnika. Prvobitni društveni odnos majke i deteta vršio je malo pritiska na dete da bi njegovo iskustvo bilo relativno eksplicitno na verbalno diferenciran način. Govor se ne shvata kao važno sredstvo iznošenja unutrašnjih stanja drugima. Vrsta učenja, uslovi učenja i razmere značaja inicirani i podržavani ograničenim kodom radikalno se razlikuju od učenja izazvanog razrađenim kodom. Kada dete upotrebljava mahom ograničeni kod verovatno je da će biti naročito osetljivo na ekstraverbalne kanale kao na agense koji signališu nameru pojedinca.

Uzak krug sintetičkih mogućnosti stvara teškoću prilikom prenošenja jezički logičnog redosleda i naglaska. Funkcija verbalnog planiranja je smanjena, i u kontinuiranim govornim nizovima to često stvara prilično premeštanja i razdvajanja. Misli se često sastavljaju kao zrna na nisci i ne drže se planiranog niza. Ograničenost planiranja često dovodi do visokog stepena redundance. To znači da će lako doći do znatnog ponavljanja informacija nizovima koji malo dodaju onome što je već dato. Odnosi u ulogama mogu biti ograničeni a menjanje koda otežano regulativnim dejstvom ograničenog koda. Pojedinac koji se mahom služi ograničenim kodom najčešće će prenositi razrađeni kod sopstvenim regulisanjem.

Usmerenost ka ovim kodovima, i razrađenim i ograničenim, može biti nezavisna od psihologije deteta, nezavisna od njegovih prirodnih sposobnosti; mada *nivo* na kome se kod koristi bez sumnje odražava izvesne čisto psihološke osobine. Usmerenost ka tim kodovima može u potpunosti biti određena oblikom društvenih odnosa, ili opštije, kvalitetom društvene strukture. Intelektualni i društveni postupci kojima se pojedinci povezuju sa svojom okolinom mogu u velikoj meri biti pitanje njihovih govornih modela u porodici i kodova kojima se ti govorni modeli služe.

Od dece socijalizovane u srednjoj klasi i srodnim slojevima može se očekivati da će imati i razrađeni i ograničeni kod; dok se od dece socijalizovane u nekim delovima radničkih slojeva, naročito niže radničke klase, može očekivati da će gotovo isključivo upotrebljavati ograničeni kod. Ako dete želi da ima uspeha u školi, za njega je presudno da poseduje razrađeni kod, ili da mu bar teži.

Relativna zaostalost dece iz niže radničke klase i seoske dece je sasvim verovatno oblik kulturno uslovljene zaostalosti koja se na dete prenosi jezičkim procesom. Kod koji dete donosi u školu simbolizuje njegovu društvenu pripadnost. On ga povezuje sa srodnicima i lokalnim društvenim odnosima. Kod sve više usmerava dete ka obrascu odnosa koji za njega čine psihološku realnost, a ta se realnost pojačava svaki put kada progovori.

(S engleskog preveo
BORIS HLEBEC)

